

Noordoostpolderbewoners, 7e bericht; broedseizoen 1946

(tevens 27ste publicatie van de „Club van Zuiderzeewaarnemers”)

(met 2 kaarten)

door

Chr. G. VAN LEEUWEN

Inleiding.

Begin April begon ik de, door mij opgenomen taak om gedurende enige maanden de onderzoekingen van J. Muller over de broedvogelstand in de Noord-oostpolder voort te zetten. Hierbij zou ik gegevens verzamelen over alle thans in de polder broedende vogels terwijl vooral de gedragingen van rietgors (*Emberiza schoeniclus*), kleine karekiet (*Acrocephalus scirpaceus*) en rietzanger (*Acrocephalus schoenobaenus*) in de uitgestrekte rietwouden in de westhelft wat nauwkeuriger bekeken zouden worden. Hierover was in de laatste jaren bij het onderzoek van J. en J. H. Muller (1946) een aantal vragen gerezen en ik zou trachten in tenminste enige daarvan meer inzicht te krijgen. Gedurende het onderzoek had ik mijn verblijf in het kamp „Nagele”, dat ten Westen van Schokland op de plaats van het geprojecteerde dorp Nagele ligt (kaart 1). Juist in dit gebied bleek zich een dichte rietgorsbevolking te vestigen.

De in dit nog onontgonnen westelijk deel van de Polder zwaar ontwikkelde rietvegetatie (400—500 stengels van gem. 2 m hoog per m²) vormde een een-tonig landschap zoals nergens anders in Nederland en waarschijnlijk West-Europa te vinden is, een afschrikwekkende rimboe, ook voor hem die gewend is niet altijd over gebaande wegen te gaan. Meestal was de bodem droog en door afgestorven riet bedekt, maar op die plaatsen waar het water, hetzij van de inundatie achtergebleven, hetzij kwel- of regenwater, niet regelmatig kon afvloeien door tochten en kanalen, was de modder een tweede factor, die een snel voortgaan onmogelijk maakte. Een dicht warnet van rietuitlopers vormde een waar struikelblok in deze sombere dreven en was oorzaak van menig modderbad.

Voor verkenningen dieper de Polder in was altijd eerst een tocht per motorvlet nodig, waarna de worsteling met de natuur een aanvang nam. Bij afwezigheid van de zon was het kompas een trouwe helper voor het houden van de juiste weg hierbij. Pogingen om zonder kompas te lopen bleken een mislukking en liepen uit op het bekende „kringetje rond”. Belangrijke bakens waren de boomgroepen op Schokland, de heuvel van Urk, de armen der draglines en de hier en daar bij kadastraal bekende punten opgestelde houten bakens.

In de rietvegetatie waren door afmaaien en branden vrij grote enclaven ontstaan, welke echter als harde stoppelvelden ook slecht begaanbaar waren.

Het weer was gedurende April-Mei-Juni niet slecht te noemen, alleen in Juni nogal wisselvallig. De voortdurende harde wind maakte de waarnemingen in het wuivende riet niet altijd even gemakkelijk; hierdoor zal de snor (*Locustella luscinioides*) vrij zeker te weinig gehoord zijn.

Met het in aantal toenemen van de broedvogels ging gepaard een toename van de roofvijanden. Zo moet het grote aantal bruine kuikendieven (*Circus aeruginosus*) in de broedtijd wel invloed hebben gehad op de overige broedbevolking. Vooral gele kwikstaarten (*Motacilla flava*) werden nogal eens in hun klauwen gezien wanneer ze ergens uit het riet werden opgejaagd. Het rietland herbergde een vrij talrijke kattenbevolking. Kater-pascha's met een harem zijn er gewoon en overal, tot in de verste uithoeken van de polder vertellen hun sporen van de ondernomen zwerftochten. Ook bunzings werden gezien. Hoewel het rietland rijk is aan muizen (noordse woelmuis, veldmuis en dwergmuis),

zullen toch ook de vogels hun tol moeten betalen aan deze nietsontziende roofdieren. Tenslotte kan nog de mens en in het bijzonder de Urker genoemd worden als veroorzaker van grote schade aan de vogelstand door het onbeperkt eierrapen, vooral in de ZW-hoek van de Polder.

In het cultuurgebied krijgt het landschap steeds meer het karakter van een bouwvolder, terwijl op tal van plaatsen al flinke, tamelijk ontwikkelde wind-singels om de boerderijen aanwezig zijn, waarin spotvogel (*Hippolais icterina*) en zelfs houtduif (*Columba palumbus*) zich konden vestigen. Onder de landbouwkundige opzichters in dit gebied werd wederom een enquête gehouden.

Veel gegevens werden ook verzameld door de medewerkers ten Kate, Koridon, Muller en Piederiet.

Bijzonder overzicht.

1. *Corvus c. corone* L. — Zwarte kraai.

Verschillende paartjes stroopten zowel in het westelijke rietterrein als in het oostelijk, gecultiveerde gedeelte van de Polder. Juist op de grens van deze twee gebieden, op de noordpunt van Schokland, bevond zich een nest in de daar nog aanwezige iepen (Koridon).

Waarschijnlijk ook bij Emmeloord een broedend paartje.

2. *Sturnus v. vulgaris* L. — Spreeuw.

Slechts op enkele boerderijen in het uiterste oosten en op Schokland en omgeving heeft de spreeuw gebroed (enquête). Ook in het nieuwe dorp Marknesse in het oosten en waarschijnlijk te Ens hebben enkele paren gebroed. Dit is dus een opvallend trage vestiging vanuit de reeds lang bewoonde gebieden, een randkolonisatie dus. Waarschijnlijk is dit geen gevolg van gebrek aan nestgelegenheid. Het verschijnsel is des te opvallender door het verder zeer talrijk voorkomen op de akkers en weiden van de oostelijke helft der polder, vooral na het uitvliegen der jongen, die zeker wel $\frac{3}{4}$ van de troepen uitnaakten. Deze vogels hadden hun gemeenschappelijke slaappleatsen op het Kampereiland en omgeving. Boven het rietterrein in de Polder werden echter geen spreeuwenzwermen waargenomen in de maanden April-Mei-Juni, wel enkele doortrekkers bij de dijk.

Opvallend was nog een waarneming dat een op Schokland broedend spreeuwenpaar fourageerde dicht onder Urk tussen de voedselzoekende Urker spreeuwen, een afstand van 20 km heen en terug!

3. *Passer d. domesticus* (L.) — Huismus.

Reeds vrij talrijk broedend in het cultuurgebied op boerderijen, in stallen, schuren en in de dorpen. Echter duidelijk gebonden aan een aantal „gemakken”. Laat zich ondanks de aanwezigheid van geschikte nestgelegenheid en bijv. paarden, niet verlokken om zich in de rimboe te wagen. Neemt echter in het cultuurgebied liefst de nesten van de huiszwaluw in gebruik, die op sommige boerderijen het veld geheel hebben moeten ruimen voor deze rakkers. Op Urk nog overtalrijk en ook op Schokland broedend.

4. *Emberiza calandra* L. — Grauwe gors.

Breidt zich in aantal uit. Bij Ens hebben zeker enkele paartjes gebroed, want voortdurend waren hier op de telefoondraden zingende ♂♂ waar te nemen, soms zelfs drie tegelijk. Ook noordelijker en oostelijker in het cultuurgebied herhaaldelijk zingend gehoord.

5. *Emberiza sch. schoeniclus* (L.) — Rietgors.

Talrijk broedvogel in het rietland. Vrij regelmatig verspreid, maar hier en daar in groter aantal bij elkaar (zie laatste deel verslag).

6. *Galerida cr. cristata* (L.) — Kuifleeuwerik.

Bij de dorpen Ens, Emmeoord, Luttelgeest en Marknesse steeds talrijker voorkomend. Bij Ens zeker 4 paar. Op 26 April werden door Koridon op de wegberm aldaar 9 ex. gezien; 11 Juni vond hij een nest met 5 eieren (P 54).

7. *Alauda a. arvensis* L. — Veldleeuwerik.

Algemeen voorkomend in het cultuurgebied. Volgens de enquête op 33 van de 39 bedrijven waargenomen, 9 nesten gevonden. In vergelijking met voorgaande jaren dus waarschijnlijk nog in aantal toegenomen. Ook op Schokland nog enkele paartjes.

8. *Anthus pratensis* (L.) — Graspieper.

Ontbreekt nog vrijwel geheel. Alleen langs oost en westrand van Schokland geregeld zingend waargenomen. Op 9 Mei een ex. strootjes slepend aan de westrand en minstens 5 paar op de noordelijke helft van Schokland. Elders in het cultuurgebied slechts een enkel ex. gezien tussen Ens en de Voorst.

9. *Motacilla fl. flava* L. — Gele kwikstaart.

Deze vogel met zijn zeer ruime biotoop-instelling was dit broedseizoen wel de meest opvallende en talrijkste broedvogel in vrijwel de gehele Polder. 25 April in het rietterrein in sectie E een gevecht waargenomen tussen 6 gele kwikstaarten, zo ongeveer op mussenmanier met veel gescheld en getier. In het begin van Juni werden overal in de omgeving van het kamp Nagele vogels met voer in de bek waargenomen; op één moment waren er zelfs 4 tegelijk in de lucht. Op Schokland en op O 71 werden nesten gevonden. Was zeer talrijk in de secties E en J, waar de soort zich blijkbaar bij de rietvelden tehuis voelde. Het aantal nam naar het noorden toe af.

10. *Motacilla a. alba* L. — Witte kwikstaart.

Veel minder algemeen dan de gele kwikstaart. Vertoonde zich in de westelijke helft meest in paartjes langs de kanalen en tochten, vooral bij menselijke nederzettingen, hoe klein ook, hoewel vaak helemaal geen gebruik werd gemaakt van door de mensen toevallig geboden nestgelegenheid. Zelfs schepen, die enige tijd op dezelfde plaats gemeerd lagen, bleken een aantrekkingskracht uit te oefenen en werkten als het ware vestiging in de hand. Op verschillende plaatsen werden nesten gevonden, meestal in het talud der kanalen gelegen. 17 Juni vond Koridon in de wand van een regengeul aan de oever van tocht E 1 een nest met 5 jongen.

11. *Panurus b. biarmicus* (L.) — Baardmees.

De baardmees is in vergelijking met 1945 sterk in aantal toegenomen. De soort was vooral in de zomer, toen de talrijke juv. uitgevlogen waren, de kenmerkende vogel geworden voor de uitgestrekte rietwildernissen langs de dijk tot vrij ver het binnenland in. Van Schokkerhaven naar Urk tot halverwege Lemmer op die plaatsen waar de rietbegroeiing gemengd met *Typha* en *Scirpus maritimus* voldoende zwaar was ontwikkeld, waren troepen van 15—20 juv. in de zomer heel gewoon. Verder van de dijk af kwamen minder baardmezen voor, maar eenzame paartjes werden toch geregeld gezien. Volgens Piederiet komen in sectie E

en het westen van sectie D 400—500 ex. voor (schatting half Juli—half Augustus).

Het is opmerkelijk, dat de baardmees een vitaliteit bezit, die hem, wanneer hij een geschikte biotoop zonder overstromingen treft, tot een dergelijke bevolkingsaanwas in staat stelt. Het is onwaarschijnlijk, dat kolonisatie van buitenaf hierbij een rol heeft gespeeld.

[*Locustella l. luscinioides* (Savi) - Snor.

Werd enkele malen gehoord op dezelfde plaatsen waar ook de grote karekiet voorkwam. In de dichte begroeiing met *Typha* en *Scirpus maritimus* kan hij wel gebroed hebben.]

12. *Acrocephalus a. arundinaceus* (L.) — Grote karekiet.

Deze soort is in aantal afgenomen, waarschijnlijk door het dichter worden van de begroeiing. Werd gehoord bij de kwelplassen langs de dijk in de secties E, D en C en in het riet van de plassen bij de zilverbewoonkolonie (J. 2-14-22-23-44).

13. *Acrocephalus sc. scirpaceus* (Herm.) — Kleine karekiet.

In vergelijking met voorgaande jaren sterk in aantal achteruitgegaan. 20 Juni werd door Koridon een nest met 3 juv. gevonden op E 98. In het cultuurgebied werden op enkele plaatsen langs de kanalen kleine karekieten gehoord (Q 89-90 en 6-7).

De oorzaak voor deze vermindering is niet duidelijk (zie nog laatste deel verslag).

14. *Acrocephalus palustris* (Bechst.) — Bosrietzanger.

Heeft waarschijnlijk weer op enkele plaatsen gebroed in wilgenopslag met ondergroei van wilgenroosje, brandnetel, melde enz., op de vloeigronden naast de kanalen. Op J 20 was een paar gevestigd, dat duidelijk onrustig was bij nadering van mensen. De in het begin van Mei hier en daar gehoorde ex. waren vermoedelijk doortrekkers.

15. *Acrocephalus schoenobaenus* (L.) — Rietzanger.

Was over het algemeen minder talrijk dan de rietgors, behalve op enkele plaatsen waar de dichtheid die van de rietgors evenaarde. Ondanks de talrijke zingende ♂ geen duidelijke aanwijzing van broeden. Vertoonde zich zo goed als nooit in paren en ook van slepen, of voeren geen voorbeelden (zie laatste deel verslag).

16. *Hippolais i. icterina* (Vieill.) — Spotvogel.

Breidt zich met het opgroeien van de beplantingen in het cultuurgebied uit. Heeft zeker gebroed bij het kamp Ramspol, in de beplanting van het gemaal op Urk en op de noordpunt van Schokland en waarschijnlijk ook bij boerderijbeplantingen. Ook bij Emmeloord geregeld gehoord.

[*Turdus ericetorum* Turton. — Zanglijster.

Werd enkele keren in windsingels bij boerderijen waargenomen en heeft op Schokland zeer waarschijnlijk in een paar gebroed.]

17. *Oenanthe oe. oenanthe* (L.) — Tapuit.

Begin April werd in het keileemgebied bij de Voorst een nest gevonden. Kan ook hier en daar elders in de Polder wel gebroed hebben, want bij steen- en draineerbuisstapels bleven soms lang tapuiten hangen, welke echter tenslotte eind Mei meest weer doortrokken.

18. *Saxicola rubetra* (L.) — Paapje.

Eind Mei werd bij Nagele op een vloeive'd een zingend ♂ gehoord. Gedurende de gehele maand Juni vertoonde zich hier een paartje, dat zeker gebroed heeft in de dichte onkruidbegroeiing. Aan de westkant van Schokland werd eveneens geregeld een paar gezien en Koridon zag daar op 2 Juli een ♀ met voer in de bek.

19. *Luscinia svecica cyaneola* (Meisner) — Witgesterd blauwborstje.

Twee broedgevallen werden door Koridon vastgesteld. Het ene paar bevond zich op kavel E 23 langs de tocht, het andere op kavel E 133.

Op 26 Maart werd voor het eerst een zingend ♂ gehoord aan de tochtwal van E 1. Op 8 April werden daar een ♂ en een ♀ gezien. 21 Mei vertoonde zich daar een ♀ met voer in de bek.

Van het andere paar werd op 16 Mei het nest gevonden in het talud van de tocht E 7. Het lag onder een oude, omgewaaide zeeaster verborgen in een kuiltje in de grond en bevatte 4 juv. en 2 schiereitjes.

2 Mei werd een ♀ gezien op J 30.

20. *Hirundo i. rustica* (L.) — Boerenzwaluw.

Volgens de enquête werden bij 14 boerderijen nesten aangetroffen, gemiddeld twee per boerderij. Is vergeleken bij vorig jaar misschien iets achteruitgegaan. Vermeldenswaard is nog een nest in de paardenstal van het kamp Nagele.

21. *Delichon u. urbica* (L.) — Huiszwaluw.

De talrijkste zwaluw van de Polder. Zeker op 22 boerderijen waren één of meer nesten aanwezig, er waren zelfs kolonies van 27 en 33 stuks, gemiddeld kwamen er 5 per boerderij voor (enquête). Had veel last van de huismus en was dan ook op verschillende boerderijen in 1945 talrijker. Op Urk een flinke kolonie van zeker 50 nesten aan de nieuwe woningen bij het gemaal en ook in het dorp hier en daar broedend.

22. *Riparia r. riparia* (L.) — Oeverzwaluw.

Op 19 Juli ca. 10 nesten bij de hoek Lemstervaart-Ruttense vaart (ten Kafe en Piederiet).

23. *Asio fl. flammeus* (Pont.) — Velduil.

Op Schokland hebben zeker twee paar gebroed en elders in het cultuurgebied wellicht ook nog een enkel paar. Was echter vergeleken met vorige jaren in aantal teruggelopen.

24. *Circus ae. aeruginosus* (L.) — Bruine kuikendief.

Was zeer talrijk in dit broedseizoen: het was geen zeldzaamheid op een willekeurige plek in het rietterrein 6-7 kuikendieven in de lucht te zien. Vertoonde zich ook boven het westelijk deel van het cultuurgebied. Op 18 Juli vond Koridon op J 33 een verlaten nest in een rietpol. Waarschijnlijk heeft in de secties E en J een paar of 5 gebroed.

[*Circus pygargus* (L.) — Grauwe kuikendief.

Bij de noordpunt van Schokland werd in de maand Juni geregeld een paar gezien, zodat volgens Koridon broeden niet uitgesloten is in sectie J. Volgens de jachtopzieners zijn er ook in vorige jaren wel nesten van de asgrauwe gevonden.]

25. *Botaurus st. stellaris* (L.) — Roerdomp.

Reeds vorig jaar moeten naar gegevens van de cantinehouder B e r m van Urk enkele roerdampen in de Polder gebroed hebben. Dit jaar was de roerdomp een geregeld voorkomende soort in de nattere rietwildernissen van de secties J, D en E. Op sommige dagen in Mei was het roerdompgebruik niet van de lucht en het was geen zeldzaamheid er 3 of 4 op een betrekkelijk klein gebied op te stoten, bijv. 20 April, W. van sectie J (ten Kate).

Bij de plas op J 2 werd door B e r m met behulp van een jachthond een roerdampen-nest gevonden, dat echter bij een volgend bezoek uitgehaald bleek te zijn. Boven dit terrein werd op 8 Mei een slechts kort durend gevecht gezien tussen een roerdomp en een bruine kuikendief, een tafereeltje uit de tijd der valkenjachten. De kuikendief werd hier ongetwijfeld uit de buurt van het roerdompennest verdreven.

26. *Tadorna tadorna* (L.) — Bergeend.

Zowel in het zuidwesten als in het westen, ten noorden van Urk werden gedurende de maanden April-Juli geregeld enkele tientallen bergeenden gezien, die zich op de slikkige randen van de kwelplassen ophielden. Ook op de plas van J 2 werden af en toe enkele ex. waargenomen. Op 23 Mei zag K o r i d o n in de tocht J 3 een ad. met 5 juv. Verder op 19 Juli in de tocht bij B 11 een enkel juv. terwijl een 4-tal ad. er boven vloog (ten Kate en Piederiet), op 30 Juni in westtocht sectie C, 2 tomen nog vrij kleine juv. met ad. (Muller). De jachtopziener v. d. Z e e vond 2 broedende bergeenden op strooschelven; 2 Juni, O 9, 4 Juni K 65.

27. *Anas pl. platyrhynchos* L. — Wilde eend.

De wilde eend broedde zowel in het uitgestrekte rietgebied west van Schokland als in het cultuurgebied in het oosten van de Polder. Het aantal broedende eenden was echter betrekkelijk klein, vooral vergeleken met de honderdduizenden overwinteraars op de kanalen en tochten in de gehele polder en op de kwelplassen in het uiterste westen en zuid-westen. Niet alleen werden er maar weinig nestvondsten gedaan, er werden ook weinig vliegende paren gezien (11 April 's morgens vroeg vanaf het dak van de barak in Nagele 2 paar!) en na het broedseizoen slechts hier en daar in de tochten een koppel jongen. Zo werden er einde Mei rondom Nagele slechts 4 koppels signaleerd. Wel zijn bij het rietbranden in het voorjaar verschillende nesten verloren gegaan en deden vondsten van enkele nesten per hectare een dichtere eendenbevolking verwachten. Van 39 bedrijven werden slechts 19 nestvondsten gemeld (enquête).

[*Anas a. acuta* L. — Pijlstaart.

Gedurende de maand Mei waren overal op de kwelplassen eenzame ♂ ♂ te zien, meest in troepjes van 3—4 stuks, broeden is dus niet uitgesloten.]

[*Spatula clypeata* (L.) — Slobeend.

In het broedseizoen werden verschillende eenzame ♂ ♂ gezien op de kwelplassen in het zuidwesten, die broedende ♀ ♀ in de Polder deden veronderstellen.]

28. *Columba p. palumbus* L. — Houtduif.

In de windsingel van de boerderij op R 21 werd een nest gevonden.

29. *Haematopus o. ostralegus* L. — Scholekster.

Heeft dit jaar weer op enkele plaatsen gebroed. De meeste nesten werden in het uiterste oosten van de Polder gevonden, enkele lagen meer naar het centrum. Ook in het rietgebied vertoonden zich op zandige terreinen gepaarde scholeksters die hier zeker gebroed kunnen hebben. Bij Nagele werd een lege nestkuil gevonden. Dus evenals vorige jaren trage kolonisatie.

30. *Charadrius h. hiaticula* L. — Bontbekpluvier.

Op schelpenvlakte ten oosten van Urk alarmerend paar, ook in sectie H langs de Urkervaart herhaaldelijk gezien.

31. *Charadrius dubius curonicus* Gm. — Kleine pluvier.

Heeft zeker wel gebroed bij Urk en vertoonde ook elders in de Polder zijn opvallende baltsvluchten. Zo op het zanddepôt bij Nagele en op het keileemveld bij Schokland. Op de twee laatste plaatsen echter werden wel voortdurend baltende ♂♂ waargenomen, maar nooit bijbehorende ♀♀ gezien. Het leek soms wel of ze nu eens hier en dan weer daar hun „speelvluchten” hielden. Er waren hier zeker 2 ♂♂, zonder dat er ♀♀ in de buurt waren. De vluchten werden afgewisseld met kuiltjes draaien en landdurige rustpozen waarbij ze voortdurend hun „prié-luu” lieten horen.

Op 30 April op een tochtwal bij B 60 in het noorden van de Polder een nest met 4 en een met 1 ei (ten Kate en Piederiet). Koridon vond op 13 Juni een nest met 4 eieren tussen de schelpen op een vloeiveld naast de Urkervaart (J 7).

32. *Leucopoliis a. alexandrinus* (L.) — Strandpluvier.

Heeft zich op onbegroeide terreinen kunnen handhaven. 19 Mei werden op het keileemveld west van Schokland 5 lege nestkuiltjes gevonden met alarmerende strandpluvieren in de buurt. Koridon vond 13 Juni 1 nest op H 62 met 3 eieren, terwijl 5 ad. ex. aanwezig waren; op H 57 waren 2 ex. en een nest met 1 ei. 28 Juni vond hij op J 34 een nest met 2 eieren verborgen onder een oude zeeasterplant tussen de nesten van aldaar broedende visdiefjes. Bij Urk broedden verschillende paartjes, maar hier waren de eieren een begeerlijke buit voor de Urker jeugd.

Opmerkelijk was de vestiging van een flinke kolonie op de kavels C 25-33 te midden van een kluitennederzetting. Op 21 Juni bevatte ze 12 nesten met in totaal 31 eieren.

33. *Vanellus vanellus* (L.) — Kievit.

Tamelijk algemeen broedend zowel oost als west van de lijn Lemmer-Schokland. Ten Oosten van Schokland werden minstens 30 nesten gevonden, de meeste nog op de randkavels. In het keileemgebied van de Voorst talrijk. Op Schokland waarschijnlijk geen nesten meer door de aanwezigheid van een dicht bevolkt werkkamp. Wel op het keileemveld west van N-Schokland enkele paartjes, die op 9 Mei sterk alarmeerden en zeker juv. hadden. Op het keileemgebied bij Urk waren minstens 10 paar gevestigd, maar hier waren de Urkers in de buurt. Verder hebben enkele paartjes gebroed op de zanddepôts bij Nagele en de Urkervaart. West van Nagele ook veel broedgevallen op de gemaaide rietterreinen, vooral op de kavels E 76-67-58-57-19-44-59-68-77; voorts verspreid op vloeigronden, e.d. overal in de zuidwesthoek van de Polder. Er zijn verschillende nestvondsten gedaan, o.a. door de jachtopzieners uit Emmeloord. Noordeelijker was het aantal kieviten kleiner, al broedden ook hier zeker verschillende paren. Samenvattend kan dus gezegd worden dat de kievit zich in 1946 over de gehele polder vrij homogeen en in behoorlijk aantal heeft gevestigd.

34. *Recurvirostra avosetta* L. — Kluit.

Van de kluit werd nog een, vrij laat gevestigde kolonie gevonden op de kavels C 25-33, in het noordwesten van de Polder. Aan de oostelijke oever van de noord-zuid verlopende tocht lagen verspreid over een smalle, langgerekte strook een 50-tal nesten, die in totaal 180 eieren bevatten. De eigenaardige gesteldheid

van het terrein had de kluiten verlokt hier hun nesten te bouwen onder vrij gevaarlijke omstandigheden. Op regelmatige afstanden waren hiernamelijk brede, maar ondiepe, sterk vertakte regengeulen in de oude zeebodem uitgesleten. Dichte massa's dakpansgewijs gestapelde schelpen bedekten de bodem van deze geulen, terwijl ook op het terrein tussen de geulen een opvallende schelprijkdom heerste. Naast en in deze geulen lagen de meest 4 eieren bevattende nesten. De kolonie werd begin Juni ontdekt en door ons op 21 Juni bezocht. De hevige regenval van de voorafgaande weken had verschillende nesten uitgespoeld, zodat stroomafwaarts overal losliggende eieren voorkwamen. Verscheidene waren gebroken, maar de meeste onbeschadigd. Bij enkele nesten was roverij door kraaien of zilvermeeuwen te bespeuren. De aanwezigheid van een zilvermeeuwenkolonie in opkomst op C 36-28 was op de datum van ons bezoek nog zonder noemenswaarde uitwerking, maar zal misschien later zijn beperkende invloed wel hebben doen gelden. De losliggende eieren waren niet of nauwelijks bebroed, de nog in de nesten aanwezige wel.

Op de grens van E 114 en 115 vond Muller begin Juni 4 nesten op een zandige slootwal bij de kwelplas. Deze legsels werden echter verstoord.

35. *Limosa l. limosa* (L.) — Grutto.

Uit de gegevens van de enquête en van de jachtopzieners bleek dat de grutto in het uiterste oosten van de Polder op verschillende plaatsen heeft gebroed. T 86 en T 89 resp. 7 en 4 jaar, keileemgebied de Voorst enkele, id. T 111, in het noorden 6 paar op K 26-27.

36. *Numenius a. arquata* (L.) — Wulp.

Volgens de jachtopziener v. d. Zee zijn in April op enkele plaatsen in het cultuurgebied nesten van de wulp gevonden op de nog niet in cultuur gebrachte kavels, en op de keieem bij de Voorst; Q 95, S 18, N 24; alleen waargenomen in sectie K, A, F en E.

37. *Sterna h. hirundo* L. — Visdiefje.

Broedde in enkele kleine kolonies hier en daar verspreid. 28 Juni op J 34 vier nesten met 3×1 en 1×2 eieren (Koridon). Op C 25 werden 2 nesten gevonden met 2×2 eieren. In het begin van Juni werden op C 3-4-5-6 nog enkele nesten aangetroffen.

38. *Sterna a. albifrons* Pall. — Dwergstern.

Werd evena's vorige jaren gezien op de schelpenvlakte oost van Urk, waar op 22 Mei twee paar de baltsvlucht met visjes hielden, zodat een broedpoging wel zeker is. Resultaat waarschijnlijk slecht.

39. *Larus c. canus* L. — Stormmeeuw.

De jachtopziener v. d. Zee vond op 24 Mei op het zanddepôt aan de Espelersvaart (C 119) een nest met 3 zwaar bebroede eieren en alarmerende ad. Zie vergelijkbaar broedgeval in 1943.

40. *Larus r. ridibundus* L. — Kapmeeuw.

Alle nestelpogingen onder het bereik van arbeiderskampen en van Urk waren tevergeefs. Koridon vond in Juni op H 63-64 een dertigtal, op H 58-57 vijf en twintig en aan de westkant van tocht H 2 ongeveer 200 nesten. In tegenstelling met de zilvermeeuw bleef de kapmeeuw niet doorgaan met leggen bij eierroof, waardoor de kolonies bij stoornis snel oplossen.

41. *Larus argentatus argenteus* Brehm — Zilvermeeuw.

Broedde in twee kolonies en in losse paren verspreid. Kolonie op Zanddepôt

J 3-14-22 gevestigd omstreeks 20 April, toen al tientallen nesten werden gevonden, echter nog zonder eieren (ten Kate). Maximaal waren hier 150 paar aanwezig, er zijn echter niet veel eieren uitgekomen. In rietpollen op J 32-33 en 34 werden nog 10 nesten gevonden. De zilvermeeuwen van het zanddepôt, die aan de leg waren, bleven over het algemeen trouw hiermede doorgaan en voorzagen de eier-rapers zodoende van een stroom van eieren.

In Juni werd op C 36-28 een kolonie in opbouw gevonden, welke uit ongeveer 40 paar bestond. Op C 5 werd begin Juni nog een eenzaam nest gevonden, van de laatstgenoemde kolonie werd toen nog niets bespeurd.

[*Rallus a. aquaticus* L. — Waterral.

De waterral werd zeer regelmatig gehoord en enkele keren gezien in de gehele kwelstrook ten zuidoosten van Urk. Kan hier in de dichte begroeiing zeer goed gebroed hebben.]

42. *Fulica a. atra* L. — Meerkoeit.

30 Mei 5 paar op de kwelplas bij Schokkerhaven; 30 Juni op kwelplas ten zuiden van Urk een paar met juv. (Muller).

43. *Phasianus colchicus* L. — Fazant.

Een nestvondst op M 62 langs de kanaaloever met 16 eieren, waarvan 11 uitkwamen, maakt het veronderstelde broeden tot zekerheid. Overal in de Polder verspreid werden wel fazanten gehoord of gezien, ook in de rietwildernis (v. d. Zee).

44. *Perdix p. perdix* (L.) — Patrijs.

Uit de enquête bleek dat de patrijs in het cultuurgebied algemeen voorkwam; van 19 kavels werden broedgevallen gemeld, de meeste lagen echter weer in het uiterste oosten van de polder. Volgens v. d. Zee vrij algemene broedvogel.

[*Coturnix c. coturnix* (L.) — Kwartel.

Practisch verdwenen: alleen de landbouwkundige opzichter Grommers meldde enige waarnemingen op P 31 en op Schokland.]

Verspreiding en gedrag van rietgors en rietzanger.

Bij het onderzoek in de voorgaande jaren (Muller, 1945) zijn van deze twee soorten en van de kleine karekiet enkele bijzonderheden bij de verspreiding in het klein naar voren gekomen. Bij de rietgors werd vrij duidelijk waargenomen, dat reeds gevestigde ♂♂ een aantrekkingskracht uitoefenen op nieuw aankomende ♂♂. Tevens werd op enkele plaatsen een zekere voorkeur vastgesteld voor vestiging bij duidelijke grenzen in het terrein. Ter bevestiging en uitwerking van het gevondene werden nu de volgende vragen gesteld:

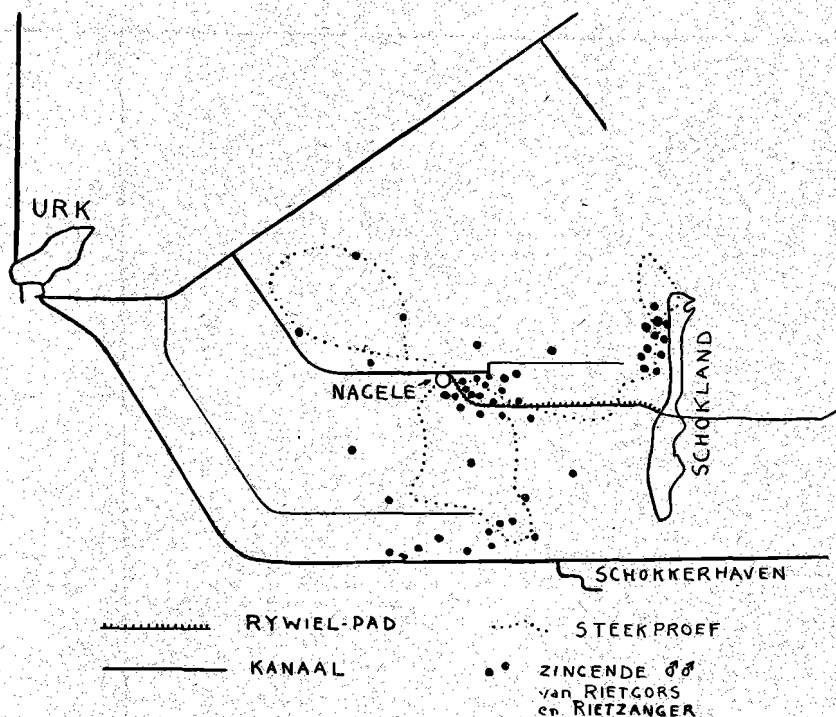
I. Komt vestiging in door aangroeiing tot stand komende kleine kolonies weer voor?

II. Hoe liggen de vestigingen verspreid over het terrein?

A. Welke rol speelt het landschapsbeeld?

B. Welke rol speelt de voedsel-factor?

Allereerst moet nu behandel'd worden het reeds vermelde in aantal verminderen van de kleine karekiet in vergelijking met de vorige jaren. In de gehele ZW-hoek van de Polder kwam de kleine karekiet nog slechts sporadisch voor op nattere plaatsen, hier en daar langs tochten en kanalen en nog vrij geregeld langs de polderdijk. Een oorzaak voor deze vermindering is moeilijk aan te geven, maar het is niet waarschijnlijk, dat het hier een vermindering van de beschikbare oppervlakte-biotoot in de polder betreft. Als gevolg hiervan moet helaas de kleine karekiet verder buiten beschouwing blijven.

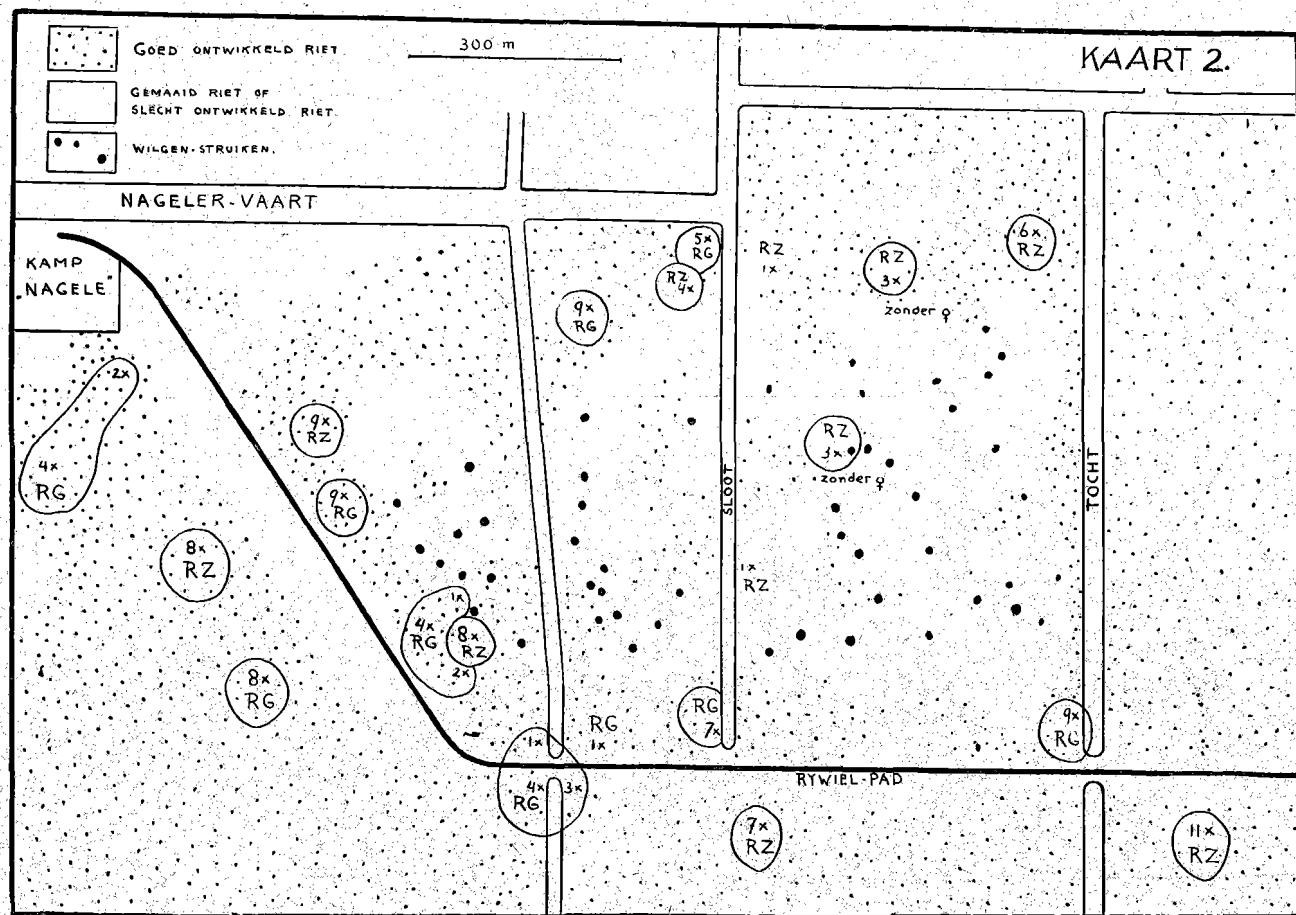

Op 9 en 10 Mei werden vanuit het kamp Nagele drie als steekproeven bedoelde verkenningstochten gemaakt (zie kaart 1). Hierbij bleek, dat op een ongeveer 7 km lang traject een dichtheid van één paar rietgorzen per 1.5 km heerste; bij noordelijker gelopen tracé's was deze meestal nog geringer. Op twee plaatsen bleek nu een aanmerkelijk dichtere rietgorsbevolking aanwezig te zijn van één paar per 0.2 km. Deze terreinen lagen op de kavels E 95-96-132-120-121-122 en op J 130-140-141. Op nog een derde plek was de rietgors-concentratie groter dan elders, nl. rondom de oude kwelpas bij Schokkerhaven, waar ze echter minder groot was dan op de beide andere.

De rietzanger had eveneens deze twee terreinen tot zijn speciaal verblijf uitgekozen. Normaal waren de rietzangers nog dunner gezaaid dan de rietgorzen, maar juist op deze beide plaatsen was hun aantal ongeveer gelijk aan dat van de rietgors.

Het gebied in sectie E werd als onderzoeksterrein uitgekozen, het lag vlak naast het kamp. In totaal bleken hier minstens 7 rietzanger ♂♂ en 9 rietgors ♂♂ geregeld te zingen. Het gedrag hiervan werd op de volgende, over vier weken verdeelde data nagegaan: 9-14-16-17-21-24 Mei en 5-6-7 Juni, terwijl ze ook later in Juni nog regelmatig werden bespied. Gedurende het grootste deel van de dag bevond ik mij in dit gebied en karteerde zo nauwkeurig mogelijk de zingende ♂♂. Met de kartering werd zo vroeg mogelijk begonnen en deze werd soms op één dag verschillende malen herhaald.

Deze plaatsbepaling was niet zonder moeilijkheden, daar er rekening mee moest worden gehouden, dat de rietgorzen niet regelmatig zingend werden waargenomen en dan vaak buiten hun territorium rondzwierven.

De rietzanger kon door zijn zingend vliegen en regelmatig gedrag gemakkelijker gelocaliseerd worden.

Toch kon uiteindelijk een tamelijk betrouwbaar overzicht van de verspreiding der zingende ♂♂ uit de in kaart gebrachte gegevens verkregen worden. Om zo min mogelijk de rust van de broedvogels te verstoren is niet systematisch naar nesten gezocht.

Op kaart 2 zijn de op één ♂ betrekking hebbende waarnemingen door een gesloten lijn omgeven. De rietgorzen zijn hierbij door RG, de rietzangers door RZ aangeduid.

Op grond van de waarnemingen kan ik nu de, in het begin gestelde vragen op de volgende wijze beantwoorden:

Vraag I.

Het optreden van door aangroeiing tot stand komende kleine kolonies zoals uit de voorgaande jaren is beschreven (Muller, 1946) is door mij niet waargenomen. Vermoedelijk was dit een verschijnsel, dat slechts bij het bevolkt raken van nog onbewoonde gebieden zichtbaar werd; 1946 was al minstens het tweede jaar van vestiging. Wel werden einde Maart-begin April tussen Nagele en Schokland koppels zwervende rietgorzen, soms uit 15 ex., meest ♂♂, bestaande, gezien, die zich hier zonder duidelijke trekrichting door het rietland bewogen. Dit van de rietgors bekende sociale optreden zou onder de in de Polder heersende omstandigheden een aanleiding geweest kunnen zijn tot een bepaalde groepering, welke nu besproken zal worden.

Vraag II.

In het gehele rietland van de Noordoostpolder broedden rietgorzen, het aantal nam naar het Noorden toe af en bedroeg in de ZW-hoek ongeveer 1 ♂ per 5 kavels (een kavel meet 300×800 m). In de kwelstrook langs de dijk tussen Schokkerhaven en Urk en op de twee reeds eerder genoemde plaatsen bij Nagele en Schokland was deze tot $20 \times$ groter en bedroeg 4 ♂♂ per kavel. Hier was ook de dichtste rietzangers-bevolking gevestigd.

A. Het landschapsbeeld op de terreinen bij Nagele en Schokland verschilde ongetwijfeld van het normale in het rietland en was vooral minder een-tonig. Op het terrein van Nagele was de aanwezigheid van een zanddepôt met een opslag van allerlei wilgen (tot 4 m hoog) en een enkele populier (tot 40 cm hoog) een in de plaatselijke begroeiing veel variatie brengende omstandigheid; het rijwielpad naar Nagele liep er dwars doorheen, de tochten en kavelsloten ter plaatse waren al gegraven, terwijl het in het NW begrensd werd door het kamp Nagele met zijn verspreide barakken en de Nagelervaart (zie kaart 1 en 2).

Het terrein vertoonde, ook al door het hier en daar gemaaide riet, een sterke „randwerking”, in scherpe tegenstelling met de omringende, soms zeer homogene rietwouden. Waar nu door Beecher (1942) onlangs weer gewezen is op het verschijnsel, dat de randzone van een uniform vegetatie-blok vaak een dichtere broedvogelbevolking heeft dan het centrum, kan een deel van het probleem van de discontinue verspreiding van rietgorzen en rietzangers in de Noordoostpolder ermede een oplossing vinden. Dit vindt ook steun in waarnemingen van voorgaande jaren (Muller, mondelinge mededeling), vooral rond de kwelplas bij Schokkerhaven gedaan. Deze kwelplas immers kan kort beschreven worden als een grillig met talrijke „randen” in het buiten de overgangszone homogene Scirpetum ingrijpende modderplas. En juist in dit randgebied viel steeds weer de zoveel dichtere broedvogelbevolking van rietgors, rietzanger en kleine karekiet op.

Bij Nagele kreeg ik nu de indruk, dat het in het bijzonder zingende ♂♂ waren,

die bij hun zang de randen in het terrein boven andere plaatsen verkozen, waarbij nog een opvallend verschil aan de dag trad tussen rietgors en rietzanger. Aan de hand van de detailkaart (2) van de verspreiding der zingende ♂♂ kan dit duidelijk worden.

De rietgors, die zijn stamelend liedje vaak op een uitzicht biedend punt gezeten ten gehore brengt, koos hiervoor meestal zeer scherpe afscheidingen in het terrein, zoals tochten, kavelsloten, wegen en kruisingen daarvan.

De rietzanger reageerde anders en stelde aan de rand minder hoge eisen. De grenzen tussen gemaaid en ongemaaid riet, welke meest niet zo scherp waren, bleken een voldoende aantrekkingskracht uit te oefenen. Waarschijnlijk staat dit in verband met het voor de rietzanger zo kenmerkende vliëgend zingen. Men zou zich kunnen voorstellen, dat de vogel hierbij het landschap, in tegenstelling tot de rietgors, van uit enige hoogte waarneemt en dat dan de randvoorkeur minder scherp tot uiting komt. Meest werden de rietzangers op 5—6 m van de grens gemaaid-ongemaaid riet zingend waargenomen.

Toch moeten er nog andere factoren geweest zijn, die een rol hebben gespeeld bij het tot stand komen van de groeperingen bij Nagele en Schokland, daar elders in de polder soortgelijke terreinen een veel geringere bevolking van rietgorzen vertoonden.

Ook wil ik nog even opmerken, dat de begroeiing van het onderzochte terrein niet overeenkomt met wat van andere rietgors-biotopen buiten de Polder bekend is. De bodem van de Polder is namelijk meest bedekt door afgestorven riet en in deze droge ruigte nestelt de rietgors, wat gebleken is door nestvondsten. Ook de rietzanger, de gele kwikstaart en het blauwborstje broeden in het rietland in en onder afgestorven planten, meestal dood riet of zeeasters.

B. De factor voedsel heeft naar mijn indruk weinig invloed uitgeoefend op het tot stand komen van de groepering bij Nagele. Overal in het rietland was een rijke insectenbevolking aanwezig en ook de sloten leken wel overal eenzelfde waterfauna te herbergen. Alleen de spinnen waren in dit terrein wat talrijker dan in het algemeen elders, al waren er nog meer plaatsen met een dichtere spinnenbevolking. De aanwezigheid van het rijwielpad met zijn rijkdom aan muggen kan ook van enige invloed zijn geweest.

Ook werd waargenomen dat de voederende rietgorzen voor een groot gedeelte hun voedsel ver buiten het eigenlijke nestgebied en soms ook in het homogene rietwoud haalden, waarbij ze kriskras over elkanders „territorium” vlogen. Ik nam voornamelijk voederende ♀♀ waar, de ♂♂ leken zich hier minder druk over te maken en zaten gemoedelijk te zingen. Van een voedsel-territorium kan hier dus niet gesproken worden, er is althans na de geboorte der jongen geen duidelijk verdedigd gebied, dat als privé jachtterrein dienst doet.

Over de rietzanger kan ik hier veel minder zeker spreken. Er vertoonden zich maar weinig ♂♂ en van een duidelijk voeren was hier geen sprake. Ook hadden niet alle zingende ♂♂ tijdens het onderzoek een bijbehorend ♀. Dit is dus weer het verschijnsel, dat in voorgaande jaren reeds meermalen is waargenomen (Muller, 1943 en 1945).

Literatuur:

- Beecher, W. J. (1942): Nesting birds and the vegetation substrate. Chicago Ornithological Society.
Muller, J. (1943): Noordoostpolderbewoners, 5e bericht (1943). Limosa, 16, p. 121—142.
Muller, J. H. (1945): Noordoostpolderbewoners, 6e bericht (1944 en 1945). Limosa, 18, p. 25—49.